

varuje narodni red dostojanstvo človeške osebe, ki ne sme nikdar postati zgolj orodje v rokah drugega, tako naj varuje mednarodni red dostojanstvo narodov, velikih in malih, ki ne smejo nikdar postati predmet izkoriščanja v svrhe drugega naroda. Samo na teh osnovah je mogoče obče bratstvo, samo tedaj more ideja večnega miru prenehati biti plemenit sen.

Socialna vsebina francoske revolucije

Dušan Kermauner

Sto in petdeseto leto poteka letos od l. 1789., v katerem se je začela ena največjih zgodovinskih prelomnic — velika francoska revolucija. Korenito je razrušila stari politični in socialni red ter razgrnila evropskim narodom novo problematiko družbe, v kateri je dobival „tretji stan“ vse večji pomen. Nadaljnja zgodovina nam dokazuje, da se razvoj človeštva ni mogel izviti pritisku idej francoske revolucije — magičnih idej svobode, bratstva in enakosti —, v znamenju katerih so se prebudili narodi in ljudstva ter se vzlic odporu vrinile na zgodovinsko pozornico široke ljudske plasti, dotlej speče, neupoštevane in zapostavljene. Francoska revolucija, ki je prva odstranila ovire demokraciji, vladi ljudstva, je zato dobila neki univerzalen pomen — podobno, kakor je industrijska „revolucija“ z uvedbo delovnega in pogonskega stroja vsepovsod prevrnila stare proizvodne odnose.

Gotovo je razumevanje bistva francoske revolucije eden od ključev za razumevanje razvoja evropskih narodov v sledečem ji poldrugem stoletju. Zato je morda ob tej obletnici najbolj primerno in koristno, predočiti si bistveni, osnovni potek francoske revolucije, osvetliti pomen in vlogo socialnih sil, ki so se zgrabile v vrtincu družbenih krčev. Že Fran Šuklje, ki se je med slovenskimi zgodovinarji morda največ bavil s francosko revolucijo, je zapisal (l. 1880. v uvodu k razpravi „Zur Geschichte der Septemberereignisse 1792“): „Veliko gibanje, ki ga imenujemo francoska revolucija, je moči razumeti šele, odkar je spoznan njegov socialni značaj. Kajti njegovi prvotni nagibi niso težili k spremenitvi kake politične uredbe, ampak k preobrazbi socialnih razmer.“

L. 1789. je bila v kontinentalni Evropi politična oblast v rokah absolutnih vladarjev. Ti so se opirali na socialno vladajočo fevdalno aristokracijo, ki ji je bilo podložno kmečko ljudstvo in ki je uživala politične in socialne predprave pred novim družbenim razredom, ki se je razvil iz trgovine in industrije, pred buržoazijo. Moč tega razreda je vse bolj rastla, v Franciji je že odločilno vodil gospodarsko življenje in hkrati vse bolj obvladal duhovno življenje. „Stari red“ je bil dejansko od znotraj izvotlen. Francosko meščanstvo je močno izpodbujal zgled dveh narodov, ki sta že

imela modernejšo politično ureditev: angleškega in ameriškega. V Angliji je bila utrjena parlamentarna vladavina z državljanskimi in političnimi svoboščinami pod vlado združene aristokracije in visoke buržoazije. Združene države Severne Amerike so si dobro desetletje prej priborile neodvisnost in si uredile demokratičen politični ustroj. Na kontinentu je bila Francija gospodarsko in duhovno najbolj razvita dežela in hkrati tudi politično najmočnejša s svojimi 25 milijoni prebivalcev in s središčem Parizom, ki je presegal že pol milijona prebivalcev.

V revoluciji se je stari red sesul: padla je najprej absolutna monarhija in nato monarhija sploh, fevdalna aristokracija je izgubila najprej svoje politične in socialne predprave, nato pa tudi velik del svojega bogastva. Zato francoska revolucija ni bila zgolj politična revolucija, ni izpremenila samo političnih oblik in vladajočih oseb; globoko je posegla v socialne odnose, prestavila zemljiško lastnino v druge roke in prenesla družbeno težišče na nov razred.

Tako globoka družbena preobrazba se seveda ni mogla izvršiti v enem dnevu, čez noč in z lepo poravnavo za zeleno mizo. Vihar je moral potresti družbeno zgradbo v temeljih, da se je zrušila od vrha do tal, vrtinec je moral zajeti najširše plasti naroda in jih dvigniti z dna na družbeno površje. Močeni potres je trajal pet let, od l. 1789. do l. 1794., ko je dosegla revolucija tiste meje preobrazbe, ki jih na takratni stopnji družbenega razvoja ni mogla prekoračiti. Revolucija je strla vsakršno moč fevdalne aristokracije in zavladovala je buržoazija, ki je odrinila ljudstvo od vlade.

Francoska revolucija je bila torej spopad treh osnovnih socialnih sil: fevdalne aristokracije, buržoazije in ljudstva. To je osnova za razumevanje njenega zapletenega razvoja v petih letih. Ta osnova je manjkala mnogim zgodovinarjem, ki so hoteli v revoluciji videti le spopad prvih dveh, privilegiranih „stanov“, duhovščine in plemstva, s tretjim stanom, ki je obsegal buržoazijo z ljudstvom, in zato marsikaterega njenega obrata niso mogli prav razumeti in osvetliti.

Res je buržoazija nastopila z jasno zavestjo, kaj hoče, medtem ko ljudstvo take zavesti ni imelo in je zaradi tega v bistvu služilo kot poglavitna pomožna sila buržoaziji v boju za odpravo starega reda. A prav tako je poleg privilegirancev in buržoazije nastopilo ljudstvo kot tretja sila in odločilno vplivalo na potek revolucije. V katerem smislu? Visoka buržoazija, ki je izprva vodila revolucijo, je bila po svoji miselnosti mnogo bližja aristokraciji kakor ljudstvu in ni hotela aristokracijo uničiti, ampak jo le izenačiti s seboj. Šlo ji je samo za politično preobrazbo Francije iz despotke monarhije v ustavno in predstavniško monarhijo po angleškem zgledu. Šlo ji je samo za državljanske svoboščine in politično enakost. Za ljudske množice, obrtniške, delavske in kmečke, ki so bile brez sleherne politične izobrazbe, pa so vprašanja državljanskih svoboščin in politične

oblasti le malo pomenila. Tem bolj pa so imele odprte oči za svoja socialna vprašanja in za bogastvo aristokracije; kmetje so se hoteli rešiti fevdalnih dajatev plemstvu in cerkvi, hoteli so priti do zemlje, razdeliti veleposestva, znižati zakupnine itd. Ljudstvo je hotelo odpraviti poleg političnih tudi socialne privilegije fevdalne aristokracije in jo tako uničiti. Pod pritiskom gibanja ljudskih množic v mestih in po deželi se je morala revolucija lotiti tudi lastninskih in socialnih odnosov, dati ljudstvu revolucionarnih pridobitev. In prav ta okolnost je onemogočila spravo med starim in novim redom, med aristokracijo in buržoazijo. Zato je francoska revolucija klasična meščanska, protifevdalna revolucija, ki je brezobzirno poteptala bistvene uredbe starega reda. Če ne bi bila dvignila na površje širokih plasti ljudstva, če bi bila ostala zgolj parlamentarna revolucija, ne bi bila mogla izruvat debela starega reda s koreninami vred.

To je bil neposreden nasledek posega ljudstva kot tretje socialne sile v revoluciji. Toda nastop ljudstva je pomemben še v nekem pogledu. Čeprav ljudstvo ni imelo svoje posebne predstave o družbeni ureditvi, ki bi bila različna od predstave buržoazije, je vendarle razširilo misel politične enakosti, ki jo je gojila buržoazija, v misel socialne enakosti, ki je bila ljudstvu bistvo revolucije. Količnega pomena je to, vidimo, če pomislimo, da je bilo ljudstvo tudi za neposredne idejne predhodnike francoske revolucije, za najradikalnejše ideologe tretjega stanu — le mrtva, speča in neprobudna masa, ki more biti samo objekt političnega življenja. To pojmovanje je temeljito omajala francoska revolucija.

Ko smo utrdili osnovno dejstvo, da je bila francoska revolucija spopad treh socialnih sil, si lahko v luči tega spoznanja ogledamo v bežnem obrisu njen potek.*

Plaz revolucije je sprožila obča stanovska skupščina, ki se je sešla 5. maja 1789. Prvo, pripravljalno razdobje, ki je utrlo pot revoluciji, obsega dogodke, ki so prisilili kralja, da je sklical občo stanovsko skupščino in omogočil poslancem tretjega stanu, da so se proglasili za narodno ustavodajno skupščino, ki je 20. junija kralju v brk prisegla, da se ne razide, preden ne sklene ustave. Do stanovske skupščine je prišlo zaradi finančne krize države. Prazno državno blagajno je bilo mogoče napolniti le na račun privilegirancev, ki pa so se otresali vsake žrtve. Aristokracija je prisilila kralja, da je sklical stanovsko skupščino, v tej pa je zastopstvo tretjega stanu zahtevalo in z odločnim nastopom ter s podporo javnega mnenja, predstavnikov nižje duhovščine in liberalne manjšine plemstva tudi doslego odločilno besedo.

V drugem razdobju, ki je trajalo od srede l. 1789. do oktobra l. 1789. se je izvojeval odkriti boj med kraljem in novo ustavno silo s popolno zmago ustavodajne skupščine.

* Obris se tesno naslanja na najboljši vir, na Mathiezovo „Francosko revolucijo“, ki je lani izšla v slovenskem prevodu.

Tretji stan je mogel zmagati le, ker ga je podprl močan zaveznik, na katerega dvor in privilegiranci sploh niso bili pomislili: ljudske množice. Te so rešile narodno skupščino, ko je kralj poklical vojaštvo, da jo ustra-huje ali razžene. Zmaga pariškega ljudstva, ki se je oboroževalo za boj, 14. julija 1789 nad bastiljo, je bila prva odločilna zmaga revolucije. Kralj se je moral vdati in priznati nad seboj novega suverena, francoski narod, čigar organ je bila narodna skupščina.

Velika kmečka vstaja poleti 1789 je prisilila narodno skupščino, da je žrtvovala del fevdalnih bremen, tlako in desetino; glede ostalih fevdalnih dajatev pa je odredila, da jih bodo kmetje lahko odkupili. Voditelji skupščine so skušali pridobiti kralja, da bi se spravil z revolucijo in odrekel naklonjenost pristašem starega reda, ki so emigrirali. Pri sklepanju ustave je skupščina priznala kralju odločilni veto, po katerem bi sklepi skupščine, ki jih kralj ne bi hotel potrditi, štiri leta ne veljali. Tako je prišel kralj zopet do neke zakonite moči; takoj jo je izrabil in ni hotel potrditi najvažnejših sklepov skupščine o odpravi tlake in desetine, deklaracije človeških in državljanskih pravic itd. Zopet je poklical vojaštvo in ogroženo revolucijo je zopet rešilo pariško ljudstvo z novo vstajo v oktobru 1789. Ljudstvo je odvedlo kralja z družino iz Versaillesa v Pariz in moral je potrditi dotedanje pridobitve revolucije. Odkriti boj med dvorom in novo ustavno silo je bil zaključen.

V tretjem razdobju, ki je trajalo dve leti in pol, do srede l. 1792., je vladala Francijo liberalna plemiška manjšina v zvezi z visoko buržoazijo. To razdobje izpolnjuje stalno prikrito trenje med dvorom in ustavodajno ter pozneje zakonodajno skupščino. Kralj se v sebi ni nikdar odrekel svoji nekdanji oblasti. Ker ga je ustavodajna skupščina upravičeno sumila, da bo skušal ob prvi priliki uničiti njeno delo, mu je odvzela skoraj vso oblast. Po novi ustavi je bila Francija samo še na videz monarhija, v resnici pa buržoazna republika. Po drugi strani se je v tem razdobju vse bolj razvijalo nasprotstvo med ljudstvom in visoko buržoazijo, ki je v ustavi poskrbela, da ljudstvo, kateremu je pri vseh reformah pripadlo le malo stvarnih pridobitev, ne bi moglo omajati njenega gospodstva. Ustava je razdelila Francoze v dve skupini: v pasivne in aktivne državljanke. Pasivni državljanji so bili siromaki, proletarci, „delovni stroji“, kakor jih je imenoval sloviti ideolog tretjega stanu Sieyes, in niso imeli volivne pravice, ki je bila pridržana samo premožnim davkoplačevalcem, posedujočim aktivnim državljanom. Skupščina je prepovedala delavcem strokovno združevanje, da ne bi mogli izsiljevati višje mezde. Boj kmetov proti še ohranjenim dajatvam se je nadaljeval. Gesla svobode, bratstva in enakosti so v širokih ljudskih plasteh razvila veliko upanje, ki ga ni pomorila slana prvega razočaranja. Poleg liberalne ustavno monarhistične stranke z Lafayettom na čelu in z Mirabeaujem se je vse bolj razvijala malomeščanska demokratična stranka

z glasniki Robespierrom, Maratom, Dantonom, ki se je opirala na ljudsko gibanje in nasprotovala spravi revolucije z ostanki starega reda, z dvorom, s plemstvom, ki je še sestavljalo oficirski kader, s protiustavno duhovščino. Revolucija je dotlej sicer Francijo politično preobrazila, toda z oblasti odrinjena in deloma razlaščena aristokracija je rovarila na vseh straneh in samo prežala na priložnost, da bi ugonobila delo revolucije. Kralj je računal na pomoč ostalih evropskih monarhov. Dne 20. junija 1791 je zbežal, preoblečen v komornega slugo, proti vzhodni meji, odkoder se je hotel vrniti v Pariz na čelu zvestih čet s pomočjo avstrijske vojske, ki se je zbirala v takrat avstrijski Belgiji. Kralj je bil pravočasno ujet, a njegov beg je dvignil na noge vso revolucionarno Francijo in sprožil v ljudstvu močan demokratičen in republikanski val. Nastopil je kritičen trenutek za visoko buržoazijo, ki je bila svoje dosegla in sedaj hotela zavreti gibanje ljudskih množic, ki so hotele revolucijo nadaljevati. Obdržala je kralja, prepričana, da je sedaj manj nevaren, ko je s svojim verolomnim ravnanjem zapravil ves ugled, in ostro nastopila proti republikanskemu gibanju. Revolucionarno meščanstvo, ki mu je bil na čelu pariški jakobinski klub, pa je po begu izgubilo vse zaupanje v kralja in hotelo stati budno na straži proti vsem sovražnikom revolucije, notranjim in zunanjim.

Toda revolucionarno meščanstvo ni bilo enotno. Njegovo desno krilo je hotelo uničiti notranje sovražnike revolucije, ne da bi pri tem izzvalo vstajo ljudskih množic, ki bi lahko ogrozila tudi meščansko lastnino. Ker se je balo ljudstva, je bilo pripravljeno tudi na spravo z visoko buržoazijo in monarhijo. Rešilna se mu je videla misel na vojno. Z vojno bi Francija prisilila evropske kralje, da bi priznali revolucijo in razgnali emigrantske čete, ter hkrati uničila tudi notranje sovražnike revolucije. Ta struja je dobila ime „gironda“ po svojih govornikih v zakonodajni skupščini, ki so bili izvoljeni v departementu Gironde. Njena vojna politika jo je spravila na isto črto z dvorom, ki je tudi hotel vojno, ker je računal na poraz in vpad tujih vojsk, ki bi obnovile kraljevo oblast in stari red v Franciji.

Levo krilo revolucionarnega meščanstva, ki sta mu bila na čelu Robespierre in Marat, pa je hotelo z ljudsko vstajo ukrotiti aristokrate s kraljem vred in ni verjelo v spravo med verolomnim kraljem in revolucijo. Ta struja je pozneje dobila ime „montagne“ (gora), ker so njeni poslanci sedeli v konventu v zadnjih, najvišjih klopeh.

V spletkah okrog vojne si je vzel kralj 10. marca 1792 žirondinske ministre. Dne 20. aprila je predložil skupščini vojno napoved kralju Češke in Ogrske. Vojna pa je prekržala račune tistih, ki so jo začeli. Znova je podžgala revolucionarno gibanje, ki je pokopalo najprej Ludvika XVI., nato pa tudi žirondo.

Vojni neuspehi, ki so jih očitno zakrivili stari generali, ker so vojno sabotirali in kovali zarote z dvorom, so dovedli do velikega revolucionar-

nega vrenja, ki je doseglo vrhunec v vstaji pariških sansculottov in federirancev, t. j. odposlancev iz vse Francije, dne 10. avgusta 1792. Vstaši so premagali oboroženi odpor kraljevih plemičev in švicarskih najemnikov v Tuilerijah in prisilili zakonodajno skupščino, da je kralja odstavila in zaprla ter sklicala novo ustavodajno skupščino, konvent, ki je bil izvoljen s splošno volivno pravico.

Avgustovska revolucija je zrušila kraljestvo in njegove zadnje branilce, to je liberalno plemiško manjšino in z njo zvezano visoko buržoazijo. Hkrati pa je tudi oslabilo žirondinsko stranko, ki je skušala revolucionarno gibanje zavreti v trenutku, ko naj bi zrušilo poglavitno trdnjavo ostankov starega reda, dvor, s katerim je do zadnjega mešetarila.

Četrto razdobje revolucije — deset mesecev od avgusta 1792 do junija 1793 — izpolnjuje boj med žirondo, stranko meščanskega reda, ki je bila s padcem kraljestva sicer oslabiljena, a je še ostala vladajoča stranka, in montanjo, stranko ljudske revolucije, ki je zahtevala odločnih ukrepov proti notranjim sovražnikom, zaveznikom tujih vojsk, ki so vpadle jeseni 1792 in zopet spomladi 1793 v Francijo, in hkrati odločnih ukrepov v zaščito ljudskih množic po mestih, ki so trpele zaradi pomanjkanja in druginje. Žirondi se ni posrečilo, revolucijo zaustaviti, ukrotiti neomikano in surovo ljudstvo, ki ga ni hotela pripustiti k vladi, odsekati glave voditeljem montanje Robespieru, Maratu in Dantonu. Žirondinska vlada je bila od dne do dne šibkejša. Zaman se je trudila rešiti kralja, obtoženega izdajstva, pred usmrтитvijo. Njena politika se je vse bolj kazala kot nesposobna, rešiti Francijo iz strašnega položaja, zagotoviti zmago nad tujimi vojskami na mejah in nad rojalistično protirevolucijo doma. Tej nalogi so mogli biti kos le montanjardi, ki so razumeli, da položaj zahteva izrednih odpomokov, da se je treba zvezati z ljudstvom, ugoditi njegovim upravičenim zahtevam, da ne bo samo ono nosilo vse breme vojne.

Nasprotje med žirondo in montanjo ni bilo zgolj politično nasprotje, ampak se je bližalo razrednemu nasprotju. Kako globok je bil spor med obema strankama, pričajo besni napadi žirondincev na tiste, ki hujskajo neposedujoče proti posedujočim in skušajo državljansko enakost razširiti v premoženjsko enakost, in priča Robespierrov nasprotni napad nanje, da znajo vladati le v korist bogatašev in uradnikov. Vendar pa montanjardi niso predstavljali drugega razreda, ki bi hotel zrušiti osnove meščanske družbe. Bili so ideologi malomeščanstva, ki so se zvezali z ljudstvom iz političnih razlogov, da bi uničili vse sledove starega reda in vse sovražnike pridobitev revolucije.

Šuklje je zapisal o sporu med žirondinci in montanjardi (v razpravi „Narodna skupščina francoska“, Dunajski Zvon 1878): „V prvič sta se sprijela novošegni liberalizem in demokracija, tako podobna o prvem pogledu in vendar tako zagrizena protivnika.“ Demokratično umovanje pa slika

takole: „Bilo je zrnce pameti v tem, ko je francoski delavec nejevoljno vzkliknil: ‚Kaj mi velja pravna enakost, če se poleg nje širi največja dejanska neenakost? In kaj mi koristi, da mi je prosta pot do vseh služb in dostojanstev, ako moje nadarjenosti ne podpira odgoja, ako jo zatira glad in uboštvo! I kaj ima berač od tega, če bogatin lahko prosto ravna s svojim premoženjem ter ga množi in množi, a siromak celo tega dostikrat pogreša, česar potrebuje za borno svoje življenje? Odpravili ste plemstvo po rodu, ob veljavo ste spravili stare diplome in plesnive pergamente, ali vzrasla nam je silnejša aristokracija, aristokracija bogatinov, pri katerih človek le velja — kar plača!“ (str. 251/2). „Ravno tu,“ nadaljuje Šuklje, „so poprijeli demokrati, montanjardi, zlasti Robespierre“, ki „se je navduševal za demokratično ljudovlado, za državo, kjer ni ne bogatinov ne beračev, kjer enaka odgoja pod strogim državnim varstvom povzroča enake šege in zbuja enako mišljenje, kjer državna oblast opirajoč se na veliko množino, leto za letom, dan za dnevom skrbno pazi, da se dejanska enakost ohrani in da se nikjer ne žali ona ‚republikanska krepost‘, katero Robespierre povsod naglaša kot pravo podlago in glavni pogoj vsake svobodne države“ (str. 310).

Ko je junijska ljudska vstaja l. 1793. dosegla od konventa, da je izključil žirondinske poslance, in tako strla žirondo, je nastopilo zadnje, najsilovitejše in najradikalnejše razdobje revolucije, ki ga zgodovina imenuje razdobje terorja. Šele sedaj je konvent dokončno odpravil vse fevdalne dajatve brez odkupa in tako ugodil tisti zahtevi kmetov, za katero so se štiri leta borili z visoko buržoazijo, ki je ščitila fevdalno lastnino, ker se je bala za svojo lastnino. Dalje je uvedel konvent maksimalne cene v zaščito siromašnih slojev, ki so trpeli zaradi draginje. Sklenil je novo, dosledno demokratično ustavo.

To razdobje je najvažnejše razdobje francoske revolucije v dveh pogledih.

Brezobzirna diktatura demokratičnih elementov je rešila revolucijo, ki je bila hudo ogrožena od znotraj od državljanske vojne in od zunanje vojne. V sredi l. 1793. je bil položaj republike skoraj obupen. V velikem delu Francije je divjala državljanska vojna; poleg rojalističnih departementov v zahodni Franciji so se uprli žirondinski departementi na jugu in severu. Na mejah je potiskal sovražnik — zveza najmočnejših evropskih držav Avstrije, Anglije, Španije in manjših — francoske vojske nazaj. Pomanjkanje živeža je povzročilo hude nemire po mestih, pretila je nevarnost, da se bo siromašno ljudstvo zaradi bede požvižgalo na revolucijo. Iz teh nevarnosti je bilo mogoče rešiti revolucijo in Francijo le z nadčloveškim naporom vseh revolucionarnih sil. V tem položaju se je vsilila diktatura, revolucionarna vlada, da bi ustražovala notranje sovražnike, ki so preprečevali mobilizacijo, ustvarjali anarhijo in se na vse kriplje trudili, da bi

bila Francija premagana. Samo z demokratično politiko je mogla revolucionarna vlada doseči od ljudskih množic napor, ki je bil potreben za zmago. In revolucionarna vlada je dosegla zmago v državljanski vojni, je strla notranje izdajstvo in hkrati organizirala zmagovito novo ljudsko armado, ki so jo vodili novi generali in častniki, ki so se povzpeli iz vrst prostakov. To je trajni zgodovinski učinek tega razdobja revolucije, ki je trajalo leto dni: zavarovalo je socialne pridobitve revolucije, ki jih ni moglo nič več omajati.

A to razdobje je važno še v nekem drugem pogledu. Na razvalinah fevdalne družbe se je začela razvijati demokratična republika posebnega socialnega tipa. Sansculotti, ljudje iz ljudstva, so prišli na površje in so skušali uvajati red, v katerem siromak ne bi bil žrtvovan bogatašu. Niso hoteli dopustiti, da bi samo siromaki nosili breme vojne, ampak so ga nalagali bogatašem, ki niso še nič žrtvovali za obrambo revolucije in domovine. Bogataši so se seveda upirali izrednim davkom in dajatvam. Zato so postali skoraj na sploh sumljivi kot protirevolucionarji. Francoska revolucija je v tem razdobju jela dobivati značaj gibanja siromakov proti bogatašem. Tu pa je dosegla meje socialne pregradbe, preko katerih družba ob takratni stopnji razvoja gospodarstva ni mogla iti. Socialistične ideje so se sicer tu in tam v nerazviti obliki pojavljale, začele so rasti iz misli o socialni enakosti ljudi, niso pa seveda mogle dobiti v takratni družbi, ko je še vseskozi prevladovala mala obrt in je bila velika industrija šele v povojih, nobenega znatnejšega pomena. Francoska revolucija v tej smeri ni mogla iti dalje, kakor je šla v zamisli voditeljev radikalnega malomeščanstva Robespierrea, Saint-Justa in Couthona. A niti ta zamisel ni bila uresničena in enoletno ljudovlado, strahovlado sansculottov, je zrušila buržoazija v konventu 27. julija 1794 (9. termidora leta II. republike). Nastopilo je razdobje tako imenovane termidorske reakcije, v katerem je buržoazija zopet odrinila neposedujoče ljudstvo od vpliva na državno upravo, mu odrekla sleherno socialno zaščito, črtala iz deklaracije državljanских pravic pravico do dela in z ustavo iz l. 1795. preuredila Francijo v plutokratično republiko, znova razdelila državljane v pasivne in aktivne, skratka utrdila gospodstvo posedujočih nad ljudstvom, uresničila program žirondincev. V tem drugem pogledu torej razdobje revolucionarne vlade ni uspelo. A če pomislimo, da bi bili žirondinci s svojo protiljudsko politiko leto dni prej revolucijo verjetno ugonobili, da bi bila Francija premagana, da bi se bila aristokracija z maščevalnim besom lotila obnavljati stari red in da bi brez tega leta sansculottske strahovlade šle vse pridobitve revolucije po vodi — se dovolj zavedamo zgodovinske važnosti razdobja revolucionarne vlade.

Revolucionarna vlada se je morala nenehoma boriti na dve strani: Po eni strani so jo ovirali popustljivci, ki so hoteli ustaviti teror, odpreti

zapore, pomagati bogatašem zopet do vpliva, se poravnati s sovražniki revolucije in jo tako zaključiti. To politiko je zastopal Danton, okrog katerega so se začeli zbirati vsi utrujeni revolucionarji, posedujoči in protirevolucionarni življi. Po drugi strani so ovirali revolucionarno vlado ultrarevolucionarji, katerih stvarne zahteve v prid ljudskim množicam je revolucionarna vlada prevzela v svoj program, ki pa so kljub temu z demagoškimi nastopi skušali izkoristiti stisko ljudstva in priti na oblast ter tako ustvarjali anarhijo. Revolucionarna vlada je spomladi 1794 uničila obojno opozicijo; če bi bila udarila samo po eni strani, bi bila okrepila nasprotno stran.

V pozni spomladi 1794 so bile francoske vojske zopet na vseh mejah zmagovite. Notranji boji so prenehali. Revolucija se je utrdila.

Koliko časa naj še traja revolucionarna diktatura? Revolucionarna Francija jo je odobrila v prepričanju, da drugače ne bo mogla zmagati. Upanje je ni ogoljufalo. Konvent je bil odložil izvedbo ustave iz l. 1793. do sklepa miru. Najdaljnovidnejši in najbolj fanatični voditelji revolucionarnega malomeščanstva Robespierre, Saint-Just in Couthon so bili prepričani, da ni mogoče izbrisati sledov tolikih stoletij suženjstva v dušah in v odnosih med ljudmi — v nekaj mesecih. Hoteli so ustvariti resnično demokratično republiko, „republiko enakosti“, v kateri ne bi bilo ne prevelikih bogatašev, ne prehudih siromakov, kajti vladavina bogatašev se jim je zdela preostanek pretekle vladavine aristokratov. Zato so hoteli dvigniti razred razdedinjenih siromakov. Saint-Just je dejal: „Razmere nas silijo k ukrepom, na katere nismo nikdar mislili. Bogastvo je v rokah sovražnikov revolucije in od njih je odvisno siromašno delovno ljudstvo. Kako more obstajati republika, če imajo lastnino v rokah njeni nasprotniki? Kdor dela revolucijo samo na pol, si sam koplje grob... Uveljavimo načelo, da sovražnik domovine ne sme imeti lastnine... Lastnino zarotnikov izročimo siromakom. Siromaki so knezi zemlje. Pravico imajo zapovedovati vladam, ki jih zanemarjajo.“ Hoteli so sovražnikom revolucije izpodrezati korenine. Izvršil naj bi se ogromen prenos lastnine. Izgubilo bi jo 300.000 družin politično nezanesljivih, v veliki meri bogatih in premožnih. Pridobil bi jo mnogo večji sloj siromašnih prebivalcev, ki bi se dvignil iz bede in čvrsto branil revolucijo, kateri bi se imel za vse zahvaliti. Saint-Just je hkrati pripravljaval načrt republikanskih uredb, ki naj bi uredile odnose med državljani tako, kakršni morajo biti v demokraciji. Dejal je: „Kjer vsakdo misli, da je svoboden le, če mu ni treba brzdati svojih strasti in svoje pohlepnosti, so državljani osvajaalni in sebični, in kjer vsak razume svojo svobodo tako, kakor mu vелеva njegova korist, so vsi sužnji.“ Republikanske uredbe naj bi izkoreninile sebičnost iz src državljanov. Po njegovem načrtu naj bi bila država dedinja vseh, ki umro brez potomcev, naj bi se od-

pravil testament in naj bi moral vsak državlján vsako leto poročati, kako je upravljal svoje bogastvo.

Ali je bil ta načrt izvedljiv, ali je bila taka družbena preureditev mogoča? Če bi bila imela Robespierrova skupina revolucionarno vladó v rokah sama in če bi bil stal konvent trdno za njo, bi bila — oprta na prosvetljeni del malomeščanstva in na sansculotsko armado brez dvoma lahko izvedla velikansko razlastitev notranjih sovražnikov in zadovoljila siromašne množice, ki bi postale trdni mali lastniki. V tem primeru bi se bila družbena ureditev Francije nekako izenačila z družbeno ureditvijo kolonialnih dežel, ki so se razvijale z naseljevanjem malih lastnikov na prosti zemlji brez vsakršnih fevdalnih ustanov (kakor Združene države Severne Amerike, Avstralija, Nova Zelandija). Seveda bi taka ureditev ne zaustavila razvoja kapitalizma. Verjetno pa bi taka republika malih posestnikov ne pahnila Francije na pot osvajaľne politike, kar dokazujejo tudi zunanjepolitični smotri revolucionarne vlade. V tem primeru bi bila gesla francoske revolucije neprimerno močnejše delovala na evropska ljudstva, na kmete, ki so bili še vpreženi v jarem tlačanstva, na meščane in malomeščane v srednji Evropi, ki niso imeli v svojih monarhijah nobenega političnega vpliva in socialnega ugleda.

Toda ta demokratična republika je ostala le v zamisli voditeljev francoskega malomeščanstva, ki so jo plačali s svojimi glavami. Razumel jo je le maloštevilni del nižjega malomeščanstva in obrtništva, ki je sestavljalo klube in revolucionarna oblastva in ki je edino imelo stvarni dobiček od revolucionarne vlade. Revolucionarna vlada si je prizadevala upoštevati koristi vseh družbenih slojev. Saint-Just je dejal, ko je predložil razlastitev notranjih sovražnikov: „Lastnina patriotov je sveta.“ Niti na misel mu ni prišlo, da bi bil posegel v lastninske odnose načelno. Ko so zahtevali mali kmetje razdelitev vseh veleposestev, jih robespierrovci niso poslušali. Kako naj bi se bili postavili proti razredu kmečke buržoazije, ki se je v revoluciji zlasti okrepil, ker se je rešil fevdalcev in pokupil velike komplekse cerkvenih zemljišč in zemljišč emigrantov, ki jih je bila revolucija zaplenila. Saj je bil ravno ta močni razred — v pretežno agrarni Franciji, kjer so še štiri petine prebivalstva živele od poljedelstva — najmočnejša opora revolucije! Edino, kar je mogla revolucionarna vlada še storiti v agraru, je bila zaplenba posestev notranjih sovražnikov. Hotela jih je zastonj razdeliti med nemaniče, ki so največ žrtvovali za revolucijo, in s tem nekoliko popraviti dotedanje delo revolucije, ki je delila zaplenjena posestva le kupcem, to je bogatim in premožnejšim. Toda pripravljalno delo za to veliko razlastitev je bilo šele v početkih, ko so 27. julija 1794 meščani v konventu zrušili robespierrovce z vlade in z njimi pokopali „republiko enakosti“. Izkazalo se je, da so bile robespierrovcem siromašne množice, za katere so hoteli poskrbeti, bolj v breme kakor v oporo. Kakor jih je revo-

Lucija izprva zajela v svoj vrtinec, da so šle nad fevdalce in aristokrate, so poslej, ko so odšle iz nje bolj ali manj praznih rok, le še topo spremljale dogodke, ki jih niso razumele. V drugih plasteh je vrelo globoko nezadovoljstvo. Kmetje so bili preobremenjeni z rekvizicijami, brez katerih ni bilo mogoče prehraniti vele mest in armad. Delavci so bili izčrpani zaradi stalnega pomanjkanja živeža, ki jim ga je mogla državna prehranjevalna organizacija preskrbeti le v skromnih obrokih, in povrh zagrenjeni, ker jim je zakon o maksimalnih mezdah onemogočal boj za višje mezde. Revolucionarna vlada pa ni mogla odstopiti od maksimalnih mezd, ker bi bila morala potem odstopiti tudi od maksimalnih cen in bi se podrла vsa njena gospodarska in finančna zgradba, katere ogrodje je bila s težavo postavila in ki je v glavnem zadovoljivo in uspešno funkcionirala. Trgovci so bili na pol uničeni zaradi maksimalnih cen, rentniki so bili močno prikrajšani. Tako je bil videti teror kot osnova in os režima; teror pa je v taki zvezi moral izpodkopati spoštovanje do države. Javno mnenje se je začelo obračati od njega.

V takem položaju bi se mogla vzdržati samo enotna diktatorska vlada. V revolucionarni vladi pa se je pojavila globoka needinost, ki je nastopila v vprašanju korupcionistov v konventu. Po mnenju robespierreovcev teror nad zarotniki ni mogel doseči svojega smotra, če se hkrati gleda skozi prste tistim, ki ga zlorablajo, da bi obogateli, to je podkuplencem, izsiljevalcem in goljufom. Robespierre jih je hotel eksemplarično kaznovati, a za ta načrt ni mogel pridobiti večine revolucionarne vlade. Tri tedne pred termidor-skim prevratom se je Robespierre umaknil iz vlade. Bil je prepričan, da se je večina članov vlade zvezala s sleparji, njegovimi sovražniki, ki so na vse kriplje spletkarili in rovarili proti njemu, ker so vedeli, da gre za njihove glave. Vse tiste, ki so imeli kar koli na vesti, so plašili, da jih hoče Robespierre spraviti na morišče, in zatrjevali, da je on edini odgovoren za vse prelivanje krvi. Tako so ustvarili v konventu močno podzemeljsko opozicijo, ki se je res povezala z Robespierreovimi nasprotniki v vladi. In ko je Robespierre 8. termidora nastopil v konventu s svojim poslednjim govorom in skušal doseči, da bi konvent v celoti sprejel vse, čemur se je večina vlade upirala, ter tako stavil vse na eno kocko, je izzval vse nasprotnike, ki mu prihodnji dan niso več dovolili govoriti in dali njega in njegove pristaše zapreti. Ko je odhajal v zapor, je Robespierre vzkliknil: „Republika je propadla, razbojniki so zmagali.“ Vstaja, ki jo je poizkusila pariška občinska uprava, ni uspela zaradi neodločnosti vodstva, pa tudi zaradi majhne vneme prebivalstva pariških ljudskih okrajev. Robespierreovski uporniki so bili giljotinirani.

Sansculottske republike je bilo konec. Vse Robespierreove napovedi so se uresničile. Nastopila je mračna doba termidorske reakcije. Dotedanje sumljive ljudi so izpustili iz zaporov, delu emigrantov so dovolili vrnitev,

še žive žirondinske poslance so poklicali nazaj v konvent, iz katerega so pometali montanjarde, ki so ostali zvesti svojim nazorom; tiste, ki so branili republiko v času najhujših nevarnosti, so zapirali in dopuščali, da so jih ubijali (beli teror). Zavladal je razred bogatega meščanstva, ki je bil začasno odrinjen z oblasti, a se je sedaj po zmagi vdajal slasti maščevanja. Val prebujenega rojalizma je bil tako močan, da bi bil l. 1895. kmalu odnesel republiko; to sta preprečila le vdanost armade republiko in pa globoki razkol med ustavnimi rojalisti v Franciji in nepopustljivimi rojalisti emigranti, ki so hoteli po „petih letih umorov, nadlog in nesreč“, kakor so pojmovali revolucijo, kratko in malo obnoviti stari red izpred l. 1789. in niso hoteli odpustiti niti začetnikom revolucije iz l. 1789. do 1792. Tako so jim bili termidorci, ki so se opirali na disciplinirano falango dobičkarjev revolucije in na armado, kos ter so ustanovili oligarhično republiko pod „direktorijem“ (1795—1799). Ta republika je bila v stalni nevarnosti in se je gugala z leve proti desni in spet nazaj. Njene voditelje, ki so jo izkoriščali kot svojo last, ki so napravili iz politike obrt in vir dohodkov, je velika večina Francozov zaničevala. Ker niso bili sposobni ustvariti močno in ugledno vlado, so morali prepustiti oblast vojaškemu diktatorju Bonaparteju, čigar močna roka je varovala posestva, ki so jih v revoluciji pridobili meščani in kmetje, pred emigrantsko aristokracijo, pred vrnitvijo starega reda. Bonaparte je uporabil revolucionarno armado za velike imperialistične osvajalne vojne, ki so ustrezale težnjam francoske buržoazije in ji omogočile velik razmah. Zamenjal je idejni mesianizem s političnim in gospodarskim hegemonizmom, ustvaril meščansko cesarstvo in meščansko aristokracijo in francoski zunanji politiki odvzel protifevdalno ost.

Tako je izzvenela francoska revolucija v disakordu. Ko so se po Napoleonovem porazu in padcu vrnili s pomočjo zmagovite tuje reakcije na francoski prestol Bourboni, se je zdelo, da revolucija načelno ni uspela, čeprav se izkoreninjeni fevdalizem ni mogel več obnoviti in se izvršena premaknitev zemljiške lastnine ni mogla več razveljaviti. Toda nova francoska revolucija l. 1830. je pomedla z Bourboni in obnovila meščansko kraljestvo ter zadala sistemu fevdalne reakcije v Evropi smrtni udarec. Nato je evropska revolucija l. 1848. pokazala, da mora Evropa izvršiti oporoko francoske revolucije, pomesti s preživelim fevdalizmom, izročiti vlado meščanstvu in z uvedbo formalne „demokracije“ v načelu popustiti pritisku ljudstva. Tedaj sta se spoprijela kot nova poglavitna nasprotnika dva dediča francoske revolucije, liberalizem in socialno pojmovana demokracija, ki je temeljila na ideji socialne enakosti in našla v novem družbenem razredu, spremljevalcu kapitalističnega razvoja, plodna tla za svoj nezaslišani razvoj v naslednjem stoletju.